

พุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

Buddhism and Environmental Conservation

ศิริวรรณ โอสธานนท์¹
Sirivarn Osathanond

ABSTRACT

The purpose of this research was to apply Theravada Buddhist principle to solve environmental problems in Thailand.

The research result showed that the cause of endangered environment came from Uccchedadiṭṭhi or the wrong view widely known as Materialism, Capitalism and Reductionism.

The way to protect the environment in Thailand was to change the wrong view to the right view or Sammādiṭṭhi which is regarded as the Naturalistic point of view in Buddhism. The researcher suggested the Aggaṇīyasutta, the Singālasutta and the Vinaya show the way of life of the Buddhists as conservationists.

All the world problems can be solved by Dhamma, therefore the Buddhists should join forces in familiarizing people with Dhamma and urge them to tend to Dhamma in solving problems.

Key words : Buddhism, environmental conservation, environmental problems, ecological crisis, ecology in Buddhism

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ในการนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท มาประยุกต์แก้ปัญหาสังแวดล้อมในประเทศไทย

ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุของวิกฤตสิ่งแวดล้อมเกิดจากอวิชชาหรือความเห็นผิด ได้แก่ทัศนคติแบบวัตถุนิยม ทุนิยม และคตินิยมลดทอน

วิถีทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในประเทศไทย คือการเปลี่ยนความเห็นที่ผิดให้เป็นความเห็นที่ถูกคือสัมมาทิฐิ ได้แก่ทัศนคติแบบธรรมชาตินิยมในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้เสนออรรถกถาอรรถกถาสุตราสังคาถาสุตรา และพระวินัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของชาวพุทธที่แท้จริงต้องเป็นนักรักษา

ปัญหาของโลกนั้น สามารถแก้ไขได้ด้วยธรรมพุทธศาสนิก จึงควรช่วยกันทำให้คนรู้จักธรรมและรักที่จะใช้ธรรมแก้ปัญหา

บทนำ

ที่มาของปัญหา

“วิกฤตการณ์ทางนิเวศ” เป็นสัญญาณเตือนภัยว่า ขณะนี้โลกธรรมชาติกำลังถูกกระทบกระเทือนอย่างหนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเสถียรภาพด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาต้นตอของวิกฤตการณ์ ก่อนที่มนุษย์จะทำลายธรรมชาติและตัวมนุษย์เองด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ถ้าจะสืบสาว

¹ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Dept. of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University, Bangkok 10900, Thailand.

ถึงต้นเหตุกันอย่างจริงจังแล้ว มักเกิดจากการกระทำของมนุษย์ และมีผลกระทบที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วย นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่เกี่ยวกับกิจกรรมของมนุษย์ซึ่งมีผลสำคัญต่อระบบนิเวศ เช่น จำนวนประชากร วิทยาการสมัยใหม่ อารยธรรมต่างชาติ ระบบเศรษฐกิจ กระบวนการทางสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนการเมือง ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จนแยกไม่ออกว่าอะไรเป็นตัวการสำคัญในการก่อให้เกิดวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม

การตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันไม่ใช่เรื่องของคนในวงแคบ แต่ได้แทรกตัวเข้าไปในสำนึกของคนทุกวงการจากแม่บ้านถึงนักลงทุน ยิ่งกว่านั้นยังก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในระดับมหาชน องค์การอนุรักษ์ธรรมชาติต่าง ๆ มีสมาชิกพุ่งพรวดขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว ในช่วง 2 ปีนี้มีการเคลื่อนไหวที่หลากหลาย นับแต่การเอาชีวิตเข้าเสี่ยงของกลุ่มกรีนพีซเพื่อขวางเรือล่าปลาวาฬและเรือบรรทุกสารเคมีเป็นพิษ การจับมือเชื่อมโยงกันโดยคน 50,000-100,000 คน เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลสนใจมองภาวะในทะเลบอลติก การคว่ำบาตรบริษัทผลิตหนังสัตว์โดยกลุ่มสิทธิสัตว์ใน สหรัฐอเมริกา การระดมลายเซ็นกว่า 600,000 คน ในลิทัวเนียเพื่อคัดค้านการสร้างโรงงานพลังนิวเคลียร์

ความสำนึกในนิเวศวิทยาเป็นกระแสความคิดที่กำลังมาแรงทุกขณะและมีผลกระทบทั่วโลก หายนภัยทางสภาพแวดล้อมไม่มีพรมแดน ภายใต้อิทธิพลของความสัมพันธ์ทางนิเวศวิทยา มนุษย์ทั่วโลกล้วนมีชะตากรรมร่วมกัน การทำลายป่าในอเมริกาไม่เพียงแต่จะเป็นปัญหาของบราซิล แต่มีผลกระทบต่อบังกลาเทศและประเทศไทย โลกนับวันหดแคบลง คนซีกโลกหนึ่งกำลังมีชีวิตขึ้นอยู่กับคนอีกซีกโลกหนึ่ง คุณคงคนที่อยู่ในเรือลำเดียว

การแก้ปัญหาหามลภาวะเป็นเรื่องสำคัญที่มีผลต่อความมั่นคงของรัฐบาล การปิดป่าของรัฐบาลชาติชาย นโยบายการปลูกต้นไม้ให้ครบเก้าสิบล้าน

ต้น เป็นวิถีทางหนึ่งที่พยายามลดมลภาวะในประเทศไทย การสละชีวิตของคุณสืบ นาคะเสถียร ได้ปลูกสำนึกให้เกิดการสืบทอดเจตนารมณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรทั่วประเทศ เป็นตัวอย่างให้เห็นการคืนตัวในเรื่องนิเวศวิทยาทั้งรัฐและปัจเจกบุคคลและสำหรับการวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอเสนออีกแนวทางหนึ่ง เป็นแนวทางปฏิรูปโดยใช้หลักทางพุทธศาสนา

ประเทศไทยเรานั้นมีวัฒนธรรมประเพณีอันสืบเนื่องมาจากพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแบบอย่างของความกลมกลืนและสร้างสมดุลให้ธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นแนวทางที่เหมาะสมในการใช้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันได้ เช่น แนวความคิดทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่เชื่อว่า มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนั้นสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องอาศัยซึ่งกันและกันในอัครัญญสูตร สิงคาลกสูตร หลักการดำเนินชีวิตในพระวินัยบัญญัติ เป็นต้น เราสามารถนำพระสูตรต่าง ๆ เหล่านี้มาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติได้โดยไม่ต้องรอ แต่จะพึงพึ่งเทคโนโลยีจากต่างชาติแต่เพียงอย่างเดียว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเสนอแนวทางในการปฏิรูปโดยนำพระพุทธศาสนามาประยุกต์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เนื่องจากประเทศไทยได้ละเลยวัฒนธรรมดั้งเดิม คือศาสนาพุทธและหลงใหลอารยธรรมต่างชาติจนทำให้ตกเป็นทาสของอารยธรรมแบบบริโควัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ คือ ชี้ให้เห็นถึงภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาที่สามารถแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ทางนิเวศได้อย่างเหมาะสม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ชาวพุทธทั้งหลายจะได้ตระหนักถึงแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างสมดุล และมองโลกด้วยทัศนะที่สัมพันธ์กันทั้งมนุษย์แต่ละคน สังคม และธรรมชาติ

การตรวจเอกสาร

พุทธทาสภิกขุ (2533) ท่านเจ้าคุณอาจารย์

พุทธทาสได้วิเคราะห์คำว่า “พุทธศาสนิก” ว่ามี 2 ชนิด คือ พุทธศาสนิกตามทะเบียนกับพุทธศาสนิกที่มีธรรมะ เรียกว่าพุทธศาสนิกที่แท้จริง ซึ่งพุทธศาสนิกที่แท้จริงเท่านั้นที่สามารถอนุรักษ์ธรรมชาติดูแลคำว่า “อนุรักษ์” มีความหมาย 2 ทาง คือ การอนุรักษ์แบบละเมอปราศจากปัญญา กับอนุรักษ์ที่สำเร็จประโยชน์ที่ถูกต้อง ที่เป็นจริง เช่น การที่พุทธศาสนิกชนรู้สึกอยู่ว่า พระพุทธเจ้าประสูติได้ต้นไม้ จึงยากที่พุทธศาสนิกจะไม่รักต้นไม้และยากที่จะทำลายต้นไม้ ท่านอาจารย์กล่าวว่า มันมาจากความถูกต้องของธรรมชาติภายใน เพราะเรารักษาความถูกต้องของธรรมชาติภายในไว้ได้ การอนุรักษ์ธรรมชาติภายนอกจะไม่เป็นของยาก

จากนั้นท่านได้วิเคราะห์คำสุดท้ายคือ “ธรรมชาติ” ว่าจะต้องมี 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายภายในคือจิตใจ อีกฝ่ายหนึ่งคือธรรมชาติฝ่ายภายนอกทางวัตถุ ธรรมชาติภายในคือ “ธรรมชาติ” หรือ “ธาตุ” เฉย ๆ คือรากฐานแห่งธรรม หรือกฎ “อิทธิปัจจัยตา” คือทุกสิ่งต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย ถ้าเรารักษาธรรมชาติภายในคือกฎอิทธิปัจจัยตาไว้ได้ ความเห็นแก่ตัวไม่เกิดในจิต จิตจะไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่มีความเห็นแก่ตัวแล้วอะไรจะไปทำลายธรรมชาติ เมื่อรักษาธรรมชาติภายในไว้ได้ ธรรมชาติภายนอกจะรักษาตัวมันเองได้โดยอัตโนมัติ

ท่านยกตัวอย่างประเทศอินเดียที่แปรสภาพจากป่าไม้ไปเป็นทุ่งนาว่า เนื่องมาจากความเห็นแก่ตัว ทั้งที่เจตนาและไม่เจตนา โดยรู้สึกและไม่รู้สึก เช่นเดียวกับประเทศไทยทางภาคอีสาน ที่พยายามทำ “ทุ่งกุลาร้องไห้” ให้เป็น “ทุ่งกุลายิ้มได้” ระดมกันเกือบตายก็ยังไม่เห็นผล ถ้ายังมีความเห็นแก่ตัว โดยเฉพาะเมื่อเรายังเป็นทาสทางเศรษฐกิจ เป็นทาสของอุตสาหกรรมทางวัตถุ ก็จะยิ่งเพิ่มความเห็นแก่ตัว ความหวังที่จะให้เกิดป่าไม้เขียวก็เลือนลอย เพราะมนุษย์มีความเห็นแก่ตัวเพิ่มขึ้น ความเห็นแก่ตัวเพิ่มเท่าไร ย่อมทำลายธรรมชาติ ทำลายโลกมากขึ้น สำหรับประเทศไทยควรมี “กระทรวงศาสนา”

ขึ้นมาอีกกระทรวงหนึ่ง แล้วควบคุมกระทรวงทั้งหลายควรฟังพระศาสนาเพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติ ทำดีที่สุดท่านสรุปว่า “พุทธศาสนิกจะรักษาธรรมชาติไว้ได้อย่างไร ตอบสั้น ๆ นิดเดียว จงเป็นพุทธศาสนิกที่ถูกต้อง เท่านั้นแหละ มันจะหมดความเห็นแก่ตัวและจะรักษาธรรมชาติไว้ได้ทุกความหมาย”

วิธีดำเนินการวิจัย

ในด้านการรวบรวมข้อมูล ได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ เอกสารดังกล่าวได้แก่พระไตรปิฎก หนังสือต่าง ๆ ตำรา รายงานทั่วไป วิทยานิพนธ์ วารสาร จดหมายข่าว ตลอดจนหนังสือพิมพ์ เป็นต้น

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลและเสนอผลการวิจัย ได้ใช้วิธีการพรรณนา (description) โดยเสนอปัญหาวิกฤตการณ์ทางนิเวศ ในประเทศไทยปัจจุบันที่กำลังมีอยู่เป็นอยู่ จากนั้นผู้วิจัยได้เสนอถึงสาเหตุและแนวทางแก้ไขโดยนำพระพุทธศาสนามาประยุกต์

ผล

ความหมาย

พระพุทธศาสนาในงานวิจัยนี้ คือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่นับถือกันอยู่ในประเทศไทย พระสูตรที่นำมาอ้างมีปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

อนุรักษ์คือการรักษา คงไว้

สิ่งแวดล้อมคือสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและที่ไร้ชีวิต

พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในงานวิจัยนี้ เป็นความพยายามในการเสนอแนวความคิดในการแก้ปัญหาสภาวะที่กำลังเป็นอยู่ในประเทศไทย โดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหา

วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก

รวมทั้งประเทศไทยได้ตระหนักว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ได้ส่งผลกระทบต่อมาตรฐานชีวิตของมนุษย์ ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน ประเทศชาติและมวลมนุษยชาติโดยทั่วไป จึงได้มีองค์การต่าง ๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชนทั่วโลกได้ให้ความสนใจต่อการแก้ไขปัญหาสีสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวาง

โดยทั่วไปปัญหาสีสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เผชิญมี 3 ประการ (วินัย, 2533 : 2) คือ 1) ปัญหาการร่อยหรอของทรัพยากร 2) ปัญหาสารพิษ 3) ปัญหาของระบบนิเวศ ทั้ง 3 ปัญหานี้เป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์

1. ปัญหาการร่อยหรอของทรัพยากร ได้แก่ การสูญเสียป่าไม้-สัตว์ป่า เห็นได้จากการสำรวจโดยภาพถ่ายจากดาวเทียมในปี พ.ศ.2530 สภาพป่าสมบูรณ์ของไทยลดเหลือร้อยละ 25 ของพื้นที่ทั้งหมดในปัจจุบันผู้เชี่ยวชาญประมาณการไว้ว่า ป่าไม้ของไทยลดเหลือร้อยละ 15 ของพื้นที่ทั่วประเทศเท่านั้น นอกจากนี้ยังขาดพื้นที่อุดมสมบูรณ์ การขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค เป็นต้น

2. ปัญหาสารพิษ เช่น ปัญหาขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล ปัญหาดินเค็มดินเปรี้ยว ปัญหาอากาศเสีย ปัญหาการใช้สารเคมีในการเกษตรและอุตสาหกรรม การเกิดน้ำเสียในแหล่งน้ำที่สำคัญ เช่น กรณีทางด่วนบางโคล่-แจ้งวัฒนะ มีความเห็นขัดแย้งในช่วงที่ผ่านหรือเสียบบดลงประปาว่าจะก่อให้เกิดสารตะกั่วที่เป็นส่วนผสมของน้ำมันเชื้อเพลิงของรถยนต์เข้าสู่ลำน้ำที่จะใช้ทำน้ำประปา ซึ่งทำให้ประชาชนผู้บริโภคได้รับอันตราย

3. ปัญหาของระบบนิเวศ เช่น การเกิดอุทกภัยภาคใต้ และการแห้งแล้งในภาคอีสาน กรณีน้ำท่วมภาคใต้เมื่อปลายปี 2531 นั้น เป็นโศกนาฏกรรมที่ร้ายแรงจนทำให้รัฐบาลประกาศปิดป่าทั่วประเทศ ส่วนความแห้งแล้งในภาคอีสานปัจจุบัน เป็นปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนทรัพยากรและการขาดความสมดุล ของระบบนิเวศที่สะสมมาจากอดีตเป็นเวลานาน ส่งผลให้เกิดความยากจนขาดทุน เกิดการเคลื่อนย้ายไปหางาน

ทำในกรุงเทพ เกิดปัญหาสแลม ปัญหาโสเภณี ตลอดจนปัญหาอาชญากรรม และปัญหาสังคมอื่น ๆ ตามมาอย่างมากมาย

ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นั้นล้วนเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวเนื่องกับสิ่งแวดล้อม และมีผลกระทบต่อมาตรฐานชีวิตโดยตรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สาเหตุ

Jonathan Turk (วินัย, 2533 : 27) ได้กล่าวถึงปัญหาสีสิ่งแวดล้อมว่าเกิดขึ้นจากมูลเหตุที่สำคัญ 5 ประการคือ 1) จำนวนประชากรมากเกินไป 2) การลดลงของปริมาณทรัพยากร 3) การเกิดมลภาวะ 4) การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และ 5) การสงคราม

สำหรับประเทศไทยนั้นสาเหตุหลักเนื่องจาก

1. การเพิ่มจำนวนประชากร ในขณะที่ประชากรโลกมีการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเมื่อปี พ.ศ. 2500 นั้น ประชากรของโลกมีเพียง 3,200 ล้านคนเท่านั้น และมีอัตราเพิ่ม 1.8% ซึ่งจะทำให้มีประชากรเพิ่มอีกเกือบหมื่นล้านคนใน 30-50 ปีข้างหน้า ส่วนไทยเรามีอัตราเพิ่มเมื่อ พ.ศ. 2503 มี 26 ล้านคน แต่ในปัจจุบันมีถึง 55 ล้านคน ซึ่งการเพิ่มจำนวนประชากรนี้ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม คือ ทำให้ทรัพยากรร่อยหรอ เกิดการเพิ่มขึ้นของขยะและสิ่งปฏิกูล เกิดความแออัด เกิดสแลม เกิดปัญหาสุขภาพอนามัยตามมา

2. การพัฒนาเศรษฐกิจ เศรษฐกิจไทยสมัยโบราณ ชาวนาทำเกษตรกรรมหลายอย่าง “ทำเพื่อกินเพื่อใช้” การทำหลายอย่างทำให้ธรรมชาติได้สมดุล ดินยังมีคุณภาพดีโดยไม่ต้องใช้ปุ๋ย ป่าไม้ถูกทำลาย มีกินมีใช้ และพึ่งตนเองได้

ปัจจุบันเมื่อไทยเปลี่ยนเป็นทำ “เพื่อขาย” อยากได้มาก ๆ และเร็ว ๆ วัตถุประสงค์ให้เกิดความโลภ จึงปลูกพืชชนิดเดียว ปลูกข้าวชนิดเดียว ปลูกมันสำปะหลังอย่างเดียว ต้องอาศัยเทคโนโลยี ต้องอาศัยปุ๋ย ยามาแมลง ดินเสื่อมคุณภาพ จึงต้องอาศัยยามาแมลง อาศัยปุ๋ยต่อไปอีก เกิดภาวะหนี้สิน

ต้องขายนาไปเป็นกรรมกรในกรุงเทพ หรือไม่ก็ ทำลายป่าบุกรุกที่ดิน เพราะที่ดินเดิมถูกยึด เศรษฐกิจ ขาดทุน ชุมชนแตกสลาย เกิดปัญหาสังคม ตามมาไม่รู้จบ

3. การพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กล่าวได้ว่าไม่มีทรัพยากรธรรมชาติใด ๆ บนพื้นโลก ที่มนุษย์ยังค้นไม่พบอีกต่อไป มีตัวอย่างมากมายที่ชี้ว่า (พระไพศาล, 2534 : 32) แรงผลักดันในการวิจัยและผลิตอาวุธยุทธภัณฑ์ หาได้เกิดจากทหาร และการเมืองไม่ หากแรงจูงใจที่แท้จริงคือการมุ่ง ความเป็นเอกทางเทคโนโลยี แต่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นดาบ 2 คม ที่ด้านหนึ่งมีประโยชน์ มหาศาล แต่อีกด้านหนึ่งมีหายนภัยแก่มนุษยชาติ อย่างคาดไม่ถึง

4. ค่านิยมของสังคม คนไทยได้รับเอาค่านิยม ที่เนื่องมาจากแรงจูงใจทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยมากเกินไปจนเกินไป จนเป็น โลกทัศน์แบบทุนนิยมเปรียบเทียบเหมือนการเดิม เชื่อไฟแห่งการทำลายสภาพแวดล้อมมากขึ้น ใน กรุงเทพฯ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกที่ใช้ ก่อให้เกิด ความต้องการไฟฟ้าสูงขึ้น รัฐต้องสร้างเขื่อนเพื่อ ผลิตกระแสไฟฟ้า พื้นที่ป่าถูกทำลายเมื่อธุรกิจขยาย ตัว ความต้องการกระดาษเพิ่มขึ้น ต้นไม้ถูกโค่น เพื่อตอบสนองการใช้กระดาษอย่างฟุ่มเฟือย

ในสาเหตุทั้ง 4 ประเด็นนี้ จะเห็นว่าปัญหา สิ่งแวดล้อมทั้งสี่นั้นเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ปัญหาสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยเพิ่งเกิดขึ้นไม่กี่สิบปีมานี้เอง สิ่งที่จะขึ้นมาก่อกระทำของคนเราคือ โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของเขา ถ้ามนุษย์เข้าใจชีวิต อย่างผิดพลาดคลาดเคลื่อน ไม่เข้าใจว่าชีวิตคืออะไร แล้ว การปฏิบัติต่อตนเอง ต่อสิ่งแวดล้อม ต่อผู้คน และต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ย่อมผิดเพี้ยน เป็นมิจา- ติภูมิ

ทำที่แบบวัตถุนิยม ที่มุ่งเอาความสำเร็จของ วัตถุเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชีวิต ทำให้มนุษย์ นึกเอาแต่ตนเองเป็นใหญ่และมุ่งใช้ทรัพยากรต่าง ๆ

เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน การตัดต้นไม้อย่างโง่เขลา การประมงอย่างเห็นแก่ได้ การใช้พื้นดินอย่าง ไม่เข้าใจกฎเกณฑ์ธรรมชาติ การต่อสู้ขับเคี่ยวกับ แมลงที่มากัดกินพืชไร่ด้วยสารเคมี เกิดจากการมอง ธรรมชาติในฐานะที่มนุษย์ต้องต่อสู้ ต้องเอาชนะ มิใช่สิ่งที่ซึ่งมนุษย์พึงดำรงอยู่ร่วมกันอย่างได้ดุลย- ภาพ

โลกทัศน์ที่มองสิ่งต่าง ๆ เป็นวัตถุ ส่งผลโดย ตรงทำให้เกิดทัศนะที่ว่ามนุษย์สามารถควบคุมบงการ โลกและธรรมชาติได้โดยตรง โลกทัศน์ดังกล่าว ผนวกกับทัศนะแบบทุนนิยมทำให้มนุษย์ใช้ประโยชน์ จากธรรมชาติในแง่เอารัดเอาเปรียบ ธรรมชาติได้ กลายเป็นกลุ่มวัตถุที่ต้องเอาชนะนอกจากนั้นทัศนะ แบบลดทอน (reductionism) ซึ่งมองว่า สรรพสิ่งและปรากฏการณ์ต่าง ๆ สามารถเข้าใจได้ โดยพิจารณาแยกเป็นส่วน ๆ เช่น ถนนก็ดี สนาม ก็ดี เมื่อเรียกตามชื่อของมัน ทำให้เกิดความรู้สึกว่า มันแยกออกมาจากสิ่งที่เป็นอยู่คือพื้นดิน เมื่อมนุษย์ มองโลกด้วยทัศนะแคบ ๆ เป็นชิ้นส่วนแทนที่จะ เข้าใจหน่วยเต็ม ทำให้มนุษย์มองไม่เห็นความสัม- พันธ์ที่เชื่อมโยงเป็นหน่วยเดียวของสรรพสิ่ง

การขยายตัวของแนวความคิดแบบวัตถุนิยม ดังกล่าว ก่อให้เกิดปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อมขึ้นทั่ว โลก ดังนั้นสาเหตุหลักคือมิจาติภูมิ

ทางแก้

เมื่อสาเหตุหลักคือมิจาติภูมิ ทางแก้คือสัมมา- ติภูมิ คนไทยจะต้องแก้โลกทัศน์และชีวิตทัศน์ใหม่ ต้องหันกลับมาสนใจภูมิปัญญาดั้งเดิมคือพระพุทธ ศาสนา และจะพบว่าทำที่แบบธรรมชาตินิยมใน พระพุทธศาสนาสามารถสร้างสมดุลให้กับชีวิตได้ดี กว่าทัศนะที่มองโลกสุดโต่งเช่นวัตถุนิยม ในที่นี้ ขอเสนอพระสูตรในการแสดงให้เห็นทัศนะแบบ ธรรมชาตินิยมของพระพุทธศาสนาดังนี้

อภักคณสูตร

ในอภักคณสูตร ที่มุนิกาย ปาฎิกวรรค พระ-

สูตรนี้กล่าวถึงที่มาของโลก ว่าเดิมอยู่ในภาวะที่ ประเสริฐ ต่อมาแปรเปลี่ยนไป เกิดความแตกต่าง แบ่งเป็นวรรณะ เกิดมนุษย์ เกิดรสดิน (จวันดิน) เมื่อมนุษย์กินจวันดินแล้วเกิดความโลภ ร่างกายมี ผิวพรรณหยาบกระด้าง จวันดินหายไปเกิดมีเถาไม้ มีกลิ่นหอม มนุษย์ต่างเพศมองกันเกิดเป็นความ กำหนัด มีการสร้างบ้านเรือนปกติซ้อนเร้น มีการ แบ่งเขตเป็นของคนนั้นคนนี้ เกิดความโลภและลัก- ทรัพย์กัน สรุปคือ จากลักษณะประเสริฐเพราะไม่มี ความแตกต่างกัน ธรรมชาติและมนุษย์ที่เคยเป็นหนึ่ง เดียว ถูกแบ่งแยกแตกร้างทะเลาะวิวาทกัน จึงต้องมี ผู้ปกครองที่มีธรรมมาให้ความยุติธรรม

โลกในอุดมคติคือในโลกที่ไม่มีการแบ่งแยก หรือโลกที่ไม่มีความแตกต่างกัน แต่โลกที่อาศัยอยู่ จะต้องเป็นผู้ปกครอง หรือกษัตริย์ที่ทรงคุณธรรม อักกัญญสูตรมิได้ล้าสมัย เพราะแสดงข้อคิดทางด้าน นิเวศวิทยา ดังนี้ (สแวนเอร์, 2533 : 18) (1) มนุษย์ และธรรมชาติในโลกย่อมเสมือนเป็นสิ่งเดียวกัน (2) การต้องการเป็นเจ้าของที่เกิดจากกิเลส ตัณหา ความโลภ ความเกลียด ทำให้เกิดการแบ่งแยกและ ทำลายความสมดุล กลมกลืนของสิ่งต่าง ๆ ตาม ธรรมชาติ (3) การแบ่งแยกในหมู่มนุษย์เกิดขึ้น เพราะความจำเป็นและหน้าที่มากกว่าโดยชาติกำเนิด และสิทธิพิเศษ (4) จริยธรรมและมนุษย์ อีกทั้งใจ และธรรมชาตินั้น มีขอบเขตที่สนองตอบซึ่งกันและ กัน

สิงคาลกสูตร

สิงคาลกสูตร ทัพณิกาย ปาฎิกวรรค ซึ่งเป็น พระสูตรที่ชาวยุโรปเลื่อมใสมากกว่าจะแก้ปัญหาดังคม ได้ (สุชีพ, 2530 : 363) พระสูตรเริ่มเมื่อพระพุทธ องค์ทอดพระเนตรเห็นมาณพหุมนุษย์ซื้อสิงคาลกกำลัง ไหว้ทิศทั้งหกตามคำสั่งของบิดาผู้ล่วงลับและตาม ประเพณีของศาสนาพราหมณ์พระองค์ตรัสอธิบายว่า ในวินัยของพระอริยเจ้า ไม่พึงไหว้ทิศแบบนี้ แล้ว ตรัสอธิบายว่าทิศทั้งหกหมายถึงกลุ่มหรือประเภท ของคน ทิศตะวันออกคือบิดามารดา ทิศใต้คือครูบา-

อาจารย์ ทิศตะวันตกคือบุตรภรรยา ทิศเหนือคือ ญาติมิตร ทิศเบื้องต่ำคือทาสกรรมกร ทิศเบื้องบน คือสมณพราหมณ์

พิจารณาจากประเด็นทางนิเวศวิทยา พระพุทธ- องค์ทรงปรับพิธีกรรมแบบพราหมณ์เป็นคติธรรมที่ ให้แก่งัดความสัมพันธ์ของจักรวาลคือ “ทิศ” กับ มนุษยชาติที่ผสมผสานกันอย่างแยกไม่ออก โลกใน “ทิศ” ทั้งหกนั้นโดยเนื้อแท้แล้วเป็นหนึ่งเดียวกัน ต้องพึงพาอาศัยกัน

ตามพระสูตรพึงเลี้ยงดูบิดามารดา พึงเคารพ ครูบาอาจารย์ พึงยกย่องภรรยา พึงให้ปันมิตรสหาย เป็นต้น ความสำคัญคือความสัมพันธ์แบบมนุษย- สัมพันธ์ เช่น ความสัมพันธ์เยี่ยงผู้มีจิตใจสูง สัม- พันธ์ด้วยความรัก ความเมตตา มิใช่ความสัมพันธ์ เยี่ยงสัตว์หรือสิ่งของที่จะใช้มนุษย์ด้วยกันเป็นเครื่อง มือเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง เช่น ทัศนะแบบ ทุนนิยมซึ่งต่างกับโลกทัศน์ตามแบบพระพุทธศาสนา ที่มองมนุษย์ทุกคนเป็น “เพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งหมดทั้งสิ้น” ความสัมพันธ์ของชาว พุทธที่แท้จึงเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อนแบบกัล- ยಾಮิตร

วินัยบัญญัติ

ในพระวินัยบัญญัติได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่ เกี่ยวเนื่องกับสัตว์อยู่หลายตอนเป็นต้นว่าในภุทตาม- วรรคที่ 2 กล่าวว่า “ภิกษุรู้ถือว่า น้ำมีตัวสัตว์ เา รดหญ้าหรือดิน ต้องปาจิตติย์” หรือในสัปภาณก- วรรคที่ 7 “ภิกษุรู้ถือว่า น้ำมีตัวสัตว์ บริโภคน้ำนั้น ต้องปาจิตติย์”

พระวินัยดังกล่าวแสดงอาบัติขั้นปาจิตติย์ เปรียบได้กับลหุโทษทีเดียว รูปแบบความสัมพันธ์ กับสัตว์ในพุทธบัญญัตินั้น มนุษย์ไม่ได้เห็นอกว่า ไม่ได้เป็นผู้ที่ต้องเอาชนะสัตว์แต่ประกอบด้วยความ สัมพันธ์ที่เป็นความกรุณาและความรักในชีวิตแต่ละ ชีวิต

ไม่เพียงแต่จะกล่าวถึงความสัมพันธ์กับสัตว์ เท่านั้น พระพุทธองค์ทรงปรับอบาบัติปาจิตติย์ แก่

ภิกษุที่ทำให้ต้นไม้ (ภูตคาม) ตาย เช่นในภูตคามวรรคที่ 2 ได้กล่าวเอาไว้ ต้นไม้ในที่นี้คือ 1) มีหัวเป็นพีช เช่นชิง 2) มีลำต้นเป็นพีช เช่นไทร 3) มีปล้องเป็นพีช เช่นอ้อย 4) มียอดเป็นพีช เช่นผักชี 5) มีเมล็ดเป็นพีช เช่นข้าว

พระวินัยได้สร้างภาพความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างภิกษุกับป่าในสมัยพุทธกาลโดยมีเงื่อนไขในการอนุรักษป่า ปรับอบัติทุกกฎแก่ภิกษุเผาป่า ตลอดจนกำหนดโทษรุนแรงแก่ภิกษุที่นำไม้หวงห้ามไปใช้สอยการใช้ทรัพยากรให้ใช้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น เช่นในรัตนวรรคที่ 9 ทรงตรัส ห้ามทำกล่อ้งเข็ม ด้วยกระดูก, งา, เขาสัตว์ ห้ามทำเตียงตั้งมีเท้าสูงกว่าประมาณ ห้ามทำผ้าปูนั่งมีขนาดเกินประมาณ ห้ามทำผ้าปิดฝามีขนาดเกินประมาณ ห้ามทำผ้าอาบน้ำฝามีขนาดเกินประมาณ และห้ามทำจีวรขนาดเกินประมาณ เป็นต้น

การอยู่ป่าของภิกษุมีขอบเขตชัดเจน เพราะมีพุทธบัญญัติกำหนดไว้ ดังนั้นการอยู่ป่าของพระตามพระธรรมวินัย จึงไม่เป็นอันตรายต่อธรรมชาติ ด้วยประการทั้งปวงมีแต่ช่วยปกป้องอนุรักษป่าไว้คงสภาพความเป็นป่าตามธรรมชาติมากที่สุด และช่วยให้ที่นั้นเป็นเขตอภัยทานที่ปลอดภัยสำหรับสรรพชีวิต

การที่พระเข้าไปอาศัยป่า ถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎศีลธรรมที่เกี่ยวกับธรรมชาติทั้งในส่วนของศีล คือการอนุรักษสิ่งดำรงของชีวิต และสภาพแวดล้อมและส่วนของคุณธรรม คือได้สร้างจิตสำนึกที่เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในธรรมชาติชีวิตและสภาพแวดล้อมว่าเป็นหนึ่งเดียวกัน และอิงอาศัยกันและกันเพื่อให้ดำรงอยู่ ซึ่งทั้งหมดนี้จะเป็นการอนุรักษระบบทั้งระบบ ที่ควรค่าแก่การเรียนรู้และให้การสนับสนุนอย่างตรงไปตรงมาเพราะเป็นแบบอย่างที่ดีขึ้นว่ามนุษย์ควรปฏิบัติอย่างไรกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว

หลักการและศีลธรรมที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการมองในแง่เนวศวิทยากับพระพุทธศาสนาดังได้

กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นหน้าที่ของชาวพุทธทุกคนควรแพร่หลายและดำเนินชีวิตตามก่อนที่จะวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมจะถึงจุดที่มนุษย์ไม่สามารถเยียวยาได้

สรุป

ทะเลทรายซาฮารา ซึ่งปัจจุบันเป็นทะเลทรายขนาดใหญ่ในแอฟริกา กำลังแพร่ขยายอาณาเขตลงได้ไปเรื่อย ๆ สาเหตุของการเกิดทะเลทรายแห่งนี้ได้แก่ ฝนตกน้อย ลมฟ้าอากาศเปลี่ยนแปลง และการใช้ดินและน้ำอย่างไม่เหมาะสม

จากภาพเขียนผนังถ้ำเมื่อ 10,000 ปีก่อน ชี้นัยว่าแถบนั้นเคยมีคนอาศัยอยู่และทำการล่าสัตว์ยังชีพ เช่นล่าควาย สิงโต และช้าง ภาพเขียนเมื่อ 6,000 ปีก่อน ก็ชี้นัยเช่นกันว่า บริเวณดังกล่าวอุดมสมบูรณ์ มีคนเลี้ยงวัวควาย จนถึง 2,000 ปีก่อน คส. สภาพแห้งแล้งจึงเริ่มรุกเข้ามาจนเป็นทะเลทรายกว้างใหญ่ และความอุดมสมบูรณ์ก็ไ้หายไปจากความทรงจำ

ในประเทศไทย เทือกเขาและแผ่นดินส่วนใหญ่ของประเทศ กำลังแปรเปลี่ยนไปสู่สภาพกึ่งทะเลทราย สายน้ำที่เหือดแห้งไปเกือบทุกสายในหน้าแล้ง พื้นดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ สิ่งเหล่านี้เกิดจากการมองโลกที่ผิดจากความเป็นจริง ทำให้วิถีทางในการดำเนินชีวิตเบี่ยงเบนออกไปเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ เมื่อมนุษย์มองต้นไม้ต้นหนึ่ง บางคนอาจสัมผัสถึงความงามที่ธรรมชาติมอบให้ บางคนสัมผัสถึงความสงบเยือกเย็น หรือสัมผัสถึงร่มเงาอันเป็นที่พึ่งของนกกา แต่ในปัจจุบันเมื่อความเห็นผิดหรืออุกเหตทิฐิเข้าครอบคลุม ต้นไม้ต้นหนึ่งจะถูกตีค่าเป็นเงินหมื่นเงินแสน ถูกมองเป็นไม้กระดาน เป็นตู้โต๊ะ หรือเป็นเชื้อเพลิง ทั้งหมดนี้มุ่งขายเอากำไร พ่อแม่มองลูกสาวเป็นวัตถุที่ซื้อขายขาดล่อง สามารถตีราคาเป็นตัวเงินได้อย่างง่ายดาย สถาบันครอบครัว เหล็กสลาย สัมพันธภาพทางใจถูกกลบได้ด้วยเงิน

ทัศนะแบบวัตถุนิยม ทุนนิยมและคตินิยมลดทอน ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์ยุคสมัยนี้มองทรัพยากร

ธรรมชาติอย่างไม่มีชีวิตจิตใจ เพราะทองทุกสิ่งลง
เป็นวัตถุ เป็นเงิน เป็นผลประโยชน์ ทรัพย์สิน-
ธรรมชาติมีหน้าที่เพียงสนองตัณหาของตนเอง ทศนะ
ดังกล่าวนี้ส่งผลให้เห็นภูเขาหัวโล้นลูกแล้วลูกเล่า
สายน้ำที่เน่าเหม็น สภาพผืนดินที่แตกกระแหง ครอบ
คลุมอยู่ทั่วประเทศ

งานวิจัยนี้อาจเป็นเพียงน้ำหยดเล็ก ๆ ใน
มหาสมุทร ที่มองย้อนไปยังภูมิปัญญาดั้งเดิมของ
ไทยคือศาสนาพุทธ ที่เคยสร้างสังคมไทยที่อุดม
สมบูรณ์มาแล้วในอดีตด้วยการชี้นำแนวทางการคิด
ที่ถูกต้องเหมาะสมกับสังคมไทยคือสัมมาทิฐิ อัก-
คัญยสูตร เป็นรูปแบบโลกในอุดมคติที่เป็นหัวใจ
ของโลกทัศน์ทางด้านนิเวศวิทยาที่ควรมาแทนที่
ทศนะแบบกตินิยมลดทอน กล่าวคือมนุษย์และ
ธรรมชาติในโลกนั้นเป็นหนึ่งเดียวกัน มิใช่เป็นส่วน ๆ
แยกจากกัน สิงคาลกสูตร ชี้นำรูปแบบความสัมพันธ์
ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมว่าเป็นความสัมพันธ์
แบบมนุษย์สัมพันธ์ มิใช่ความสัมพันธ์แบบวัตถุ-
สัมพันธ์ กล่าวคือเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อน แบบ
กัลยาณมิตร ต่างจากความสัมพันธ์แบบทุนนิยมหรือ
วัตถุนิยมที่ตราค่าทุกอย่างเป็นวัตถุ เป็นผลประโยชน์
เป็นตัวเงินหรือผลกำไร และวินัยบัญญัติได้ช่วย
เสริมรูปแบบของความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่ง
แวดล้อมให้กระจำขึ้นว่าวิถีทางในการดำเนินชีวิต
ของชาวพุทธที่แท้นั้นต้องเป็นนักอโนรักข์

สื่อต่าง ๆ ที่เคยทำหน้าที่ชี้นำประชาชนทั้ง
ประเทศให้มีความคิดแบบอุกเอททิฐิได้ฉับไฉน ย่อม
สามารถชี้นำให้เป็นสัมมาทิฐิได้ฉับไฉน ความอุดม
สมบูรณ์จะไม่หมดสิ้นไปจากประเทศไทย ถ้าคนไทย

หยุดคิดและใช้ปัญญาไตร่ตรองโดยเปลี่ยนความเห็น
ที่ผิดให้เห็นความเห็นที่ถูกต้อง คือเห็นโลกตามความ
เป็นจริงว่า แท้ที่จริงแล้ว การดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า
จะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีความสำนึกและระลึกถึงผู้อื่น
ชีวิตของมนุษย์นั้นอยู่ได้โดยได้รับความเกื้อกูลจาก
ท้องฟ้า จากพื้นดิน จากแสงอาทิตย์ จากแม่น้ำ จาก
การกระทำของคนอื่น ๆ อันมากมายเกี่ยวพันกันเป็น
ลูกโซ่ ชีวิตมิได้เป็นของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นทรัพย์สิน
สมบัติของธรรมชาติ โลกไม่ใช่สิ่งที่มีมนุษย์เอาแต่จ้อง
จาบเห็นแก่ได้ แต่เป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การทนุถนอม
และยังไม่สายไป หากจะตั้งต้นเสียแต่วันนี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. 2530. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- พุทธทาสภิกขุ. 2533. *พุทธศาสนิกกับการอโนรักข์ ธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิ โคมลคิมทอง.
- พระไพศาล วิสาโล. 2534. *สถานะและชะตากรรม ของมนุษย์ในยุคคอมพิวเตอร์*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโคมลคิมทอง.
- วินัย วีระพัฒนานนท์. 2533. *วิกฤตสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.
- สุชีพ ปุญญาณภาพ. 2530. *พระไตรปิฎกสำหรับ ประชาชน*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย. สแควร์. โดแนลด์ เค. “นิเวศวิทยาในพระพุทธ ศาสนา”. *ปาจารย์สาร* 19 (มกราคม-มีนาคม 2533) 14-22.